

O RANIM IZDANJIMA EVANĐELISTARA I INSTITUCIJE

Petar Runje

EVANĐELISTAR

Koliko se dosada znalo, prvo izdanje *Evangelistara* potječe iz godine 1516. u Veneciji. Međutim, prema nekim vaticanskim kodeksima, najstarije objavljeno djelo tog naslova jest iz godine 1487. u talijanskom gradu Reggio Emilia. U *Codex Vaticanus Latinus* 11273, sačuvan je popis knjiga u samostanu lateranskih kanonika Sv. Andrije de Vernazeli, završen 24. ožujka 1600. godine, prema kojemu je knjižnica uz ostala imala i ova djela: »MARCI MARULI SPALATENSIS, EVANGELI-STARIUM, RHEGIJ PER ALBERTUM DE MAZALIBUS 1487. ITEM VENETIIS DILIGENTIA FRAN. DE CONSORTIBUS LUCENSIS IN EDIBUS JACOBI LEUCI IMPENSIS MELCHIORIS SESSE 1516. MARCI MARULI DE HUMILITATE ET GLORIA XPI OPUS VENETIIS PER LAURENTIUM DE ROSSIS TRIVISINUM TEMPUS EDITIONIS IGNOTI ITEM PER BERNARDINUM DE VITALIBUS 1519.«¹

Iz ovoga razabiremo da je g. 1600. u biblioteci samostana sv. Andrije bilo nekoliko djela Marka Marulića. Na prvom je mjestu pribilježeno djelo *Evangelistarium*, tiskan u Reggio Emilia kod tiskara Alberta de Mazalis. Kako se bez dvojbe navodi autor Marko Marulić Splitsanin, i također nedvojbeno naslov djela *Evangelistar*, nema sumnje da se zaista radi o našem Maruliću i njegovu *Evangelistaru*, koji je morao biti objavljen 1487. kao — sad pretpostavljamo — prvo tiskano samostalno djelo Marka Marulića. Albert de Mazalibus djelovao je kao tiskar do samog kraja godine 1487. u gradu Reggio Emilia.²

¹ VATIKANSKA BIBLIOTEKA, Cod. Vat. Lat. 11273. (str. 297 v). Unaprijed Vat. Bib. CVL broj kodeksa i stranica.

² GEDEON BORSA, *Clavis typographorum librorumque Italiae 1465-1600*. Sv. I, Aureliae Aquensis (Baden Baden), 1980. Autor donosi u tri različite varijante kako se pisalo njegovo prezime te vrijeme gdje je i kada radio za tiskare. Ovdje donosim za Alberta cjelovit tekst prema Borsi: »Mazzali, Alberto (Mazali - Mazalibus - Mazalis) 1481-

Ponovo je *Evangelistar* Marka Marulića morao biti tiskan godine 1500. U nekoliko talijanskih knjižnica krajem 16. stoljeća, prema zapisima CVL, nalazio se *Evangelistar* Marka Marulića tiskan godine 1500. u Veneciji kod tiskara Jakova ili Jacobina Pentii de Leuco.³ Budući da je u nekoliko različitih biblioteka zabilježeno upravo ovo izdanje, isključena je svaka mogućnost pogreške povodom bilježenja dotičnih knjiga. O Jakovu ili Jacobinu Pentio de Leuco, znamo da je tiskao dva djela splitskoga nadbiskupa Bernarda Zane.⁴ Poznat je kao tiskar i suradnik i kod drugih Marulićevih izdanja, pa će biti korisno posebnu pažnju u daljnjim istraživanjima posvetiti tom tiskaru.⁵

Jedno izdanje *Evangelistara* objavljeno je u Pisi godine 1515, za što nalazimo potvrdu u samostanu franjevacu opservanata u mjestu Barletta u Italiji. Prema popisu knjiga provincije sv. Nikole franjevacu opservanata sačinjenom godine 1600. nalazio se ondje primjerak *Evangelistara* Marka Marulića tiskan godine 1515., u Pisi od tiskara Jeronima Soccino.⁶ Nema sumnje da se radi o Marku Maruliću Splićaninu, kako je to popisivač jasno i označio u popisu knjiga. Za sigurnije identificiranje ovoga tiskara donosim popis varijanata pod kojima ga navode i mjesta u kojima je radio duži niz godina.⁷ Za njega se može reći da je bio putujući tiskar, jer je svoju tiskarsku vještinu vršio u više različitih mjesta, osobito po gradovima na zapadnoj obali Jadranskoga mora.

-1487, Reggio nell' Emilia«. (str. 217). Početkom siječnja 1993. obratio sam se pismom na Gradsku biblioteku u Reggio Emilia s pitanjem postoji li možda od dotičnog tiskara i gore navedeno djelo. Odgovorili su s ljubaznošću da im nije poznato. Dostavili su mi popis knjiga što ih je izdao spomenuti tiskar. Zadnje njima poznato djelo tiskao je: »1487 12 ottobre - Perottus Nicolaus: Rudimenta grammatices - Reggio Emilia, Alberto Mazzali e Angelo Ruggeri, in 4«.

³ *Vat. Bib. CVL. br. 11285. str. 248v »Marci Maruli Splatensis Evangelistarium, Venetiis, apud Jacobum Leucen(sem) 1500«.* U CVL. 11278. nalazi se djelo: »Evangelistario di Marco Marulo, Ven(etii)s p(er) Jacobu(m) Leuci 1500.«. U CVL 11280, na stranici 107, u popisu knjiga godine 1600. koje su bile u samostanu sv. Franje »della Ripa«, nalazi se i »Marci Maruli Spalatensis Evangelistario fidei Venetiis diligencia Francisci de Consortibus Lucensis sacerdotis integerimi, impensis Melchioris Sesse in edibus Iacobi Leuci in (jedna riječ nečitljiva meni o.p.) accuratisimi 1500 17 Maji«.

⁴ ZANE, BERNARDUS, *Tres methaphisicae questiones. De entis analogia de individuationis principio, de universalibus ...* Venetijs, per Jacobum Pentium de Leuco, 1505. Zatim »*Confessione del Reverendissimo miser Bernardo Zane.* Archivescovo de Spalato, Venetijs 1506. (Kl. octobris. M. D. VI. Venetijs).

⁵ GEDEON BORSA, o.c. »PENZIO, GIACOMO, (Di Penci - Di Penzi - Jacobinus -jacobus - Jacobo da Lecho - Jacobus de Leuco - Jacobus Pentius - Jacomo - Jacopo - Lecco - Lecho - Leco - Leucho - Leucius - Leuco - Leucus - Penci - Pencio - Pensis - Penti - Pentii - Pentio - Pentius - Penzi - Penzio - da Lecho - Pinci - Pincio - Pincius - Pintio - Pinzi - Pontii)s 1495-1527«, str. 252.

⁶ *Vat. Bib. CVL. br. 11309. na str. 24v nalazi se »MARCI MARULLI SPALATENSIS EVANGELISTARIUM, In Pisa per Iheronimum Soccino 1515«.*

⁷ GEDEON BORSA o.c. str. 159. »GERŠOM b. MOŠE SONCINO (Gereschom - Gerescom - Gereshom - Gerson ben Moses - Gerson da Soncino - Gerson filius r. Moses - Gerson Soncinas - Gherem - Ghereschom - Gherescom - Gherschom - Ghersciom - Gherscom - Gherson - Girolamo - Hieronymus - Jerome - jeronimo - Mentzelan -

Više primjeraka *Evangelistara* sačuvano je od izdanja tiskanog u Veneciji godine 1516., na kojem su surađivali poznati izdavači. Za ovo nije potrebno navoditi potvrde iz CVL. Uz *Instituciju* primjerci ovog izdanja najviše su zastupljeni na popisima knjiga talijanskih samostana i kaptola krajem 16. stoljeća.⁸ Spomenut ćemo da slijede još dva izdanja na latinskom jeziku, inače dobro poznata: ono u Baselu godine 1519. i u Kölnu godine 1521.⁹

Prema tome, za života Marka Marulića *Evangelistar* je izdan šest puta, i to vjerojatno na latinskom jeziku. Dok se ne pronađe neki primjerak dosad nepoznatih gore navedenih izdanja, teško je reći radi li se o djelu istog obujma, jer znamo da je Marulić dotjerivao svoja djela, kojih su se kasnija izdanja u nekim pojedinostima mogla i razlikovati od ranijih.

INSTITUCIJA

De institutione bene vivendi per exempla sanctorum pronijela je svijetom glas o Marku Maruliću kao nijedno drugo njegovo djelo. Među Hrvatima je poznatija *Judita*, jer je napisana na hrvatskom jeziku i zato osobito mnogo istraživana i cijenjena. Po *Juditi* Marko je s pravom dobio časn naslov »otac hrvatske književnosti«. Međutim, *Institucija* je djelo po kojem je Marulić ušao u krug poznatih evropskih pisaca i stekao svjetski glas ne prvenstveno kao pisac književnog djela, nego kao priznati autor poticajnog duhovnog štiva.

Do danas se općenito uzimalo da je *editio princeps Institucije* izdana u Veneciji godine 1506.¹⁰ Lijep broj primjeraka ovog izdanja čuva se u raznim bibliotekama u Marulićevoj domovini a ne manje u stranom svijetu.

Međutim, ono nije i prvo u apsolutnom smislu. Opet prema popisu knjiga krajem 16. stoljeća u Vat. Bibl. CVL. br. 11281, doznajemo da je postojala, ako ne u pravom smislu *Institucija*, a ono knjiga sadržajem slična *Instituciji* Marka Marulića, i to izdana godine 1498. u Veneciji. U inventaru knjiga časnog oca fra Marijana da

Mentzlan - Mentzlen - Soncin - Soncinas Soncuni - Soncinis - Soncino, Gershom b. Moses - Soncino, Girolamo - Soncinus - Soncino - Suncinus)

1488-1490	Soncino (hebr)
1491-1494	Brescia (hebr)
1496-1497	Orzinuovi (hebr)
1502-1508	Fano
1507-1515	Pesaro
1515-1517	Fano
1517	Pesaro
1518-1519	Ortona
1519-1520	Pesaro
1520-1527	Rimini
1527-1530	Cesena«.

⁸ Vat. Bib. CVL. br. 11285, str. 100v.

⁹ MIRKO TOMASOVIĆ, *Edicije i reedicije Evangelistara i Institucije Marka Marulića*, u *Mogućnosti* br. 12/90, str. 1397.

¹⁰ Cfr. MIRKO TOMASOVIĆ, o.c., i JOSIP BADALIĆ, o.c.

Cortona, franjevca opservanta, 1600. nalazimo djelo: »**Marci Maruli, opus de religione vivendi in citatione per exempla ex veteri novoque testamento collecta. Impressum Venetiis per Jacobinum de Pentijs de Leucho in ottavo 1498.**«¹¹ Nažalost dosad se nije pronašao nijedan istisak. Vjerojatno su naknadna izdanja na tržištu potisnula ranija, manje savršena izdanja, pa su se ranija lakše gubila i nestajala.

Drugo izdanje *Institucije* izdao je izdavač i tiskar Franjo de Consortibus, svećenik i kantor bazilike sv. Marka u Veneciji. Tako se među knjigama časnog muža Jurja Canalis, priora samostana karmelićana u Veneciji, nalazilo godine 1600, među ostalim djelima: »Marcus Maurus Spalatensis de institutione bene vivendi exempla sanctorum, 1499. Venetiis apud Franciscum de Consortibus.«¹² Treba primijetiti da je prepisivač stavio za autora knjige »Marcus Maurus«, umjesto Marulus. No čini se da ne bi trebalo biti sumnje, jer je taj pisac Marko »Maurus« — »Spalatensis«, tj. Splićanin. Propust je lako razumjeti jer je prepisivač zbog sličnosti mogao Marulus lako zamijeniti sa Maurus.

Znamo nadalje da je isti Franjo de Consortibus godine 1503. od mletačkog Senata tražio i dobio privilegij da on jedini ima pravo na području Mletačke Republike izdavati Marulićeve knjige, među kojima izričito navodi *Instituciju*, a uključuje i druga njegova još neobjavljena djela.

U dotičnoj molbi upućenoj 25. veljače 1503. mletačkom Senatu Franjo de Consortibus, da bi ishodio dopuštenje tiskanja raznih djela, navodi da je bio već duže vremena zauzet u tom poslu i traži isključivo pravo da on može Marulićeva djela tiskati, na rok od deset godina, u prvom redu *Instituciju* i »tute altre sue opere esemplarissime nunquam impresse«. Jasno se vidi kako traži da samo on smije izdavati *Instituciju* i druga neobjavljena Marulova djela, što govori da je već ranije *Instituciju* izdavao, a sada samo želi za to i druga djela svojevrsni copyright u svojoj izdavačkoj djelatnosti.¹³

Franjo de Consortibus izdao je *Instituciju* Marka Marulića i godine 1501, kako svjedoči popis knjiga godine 1600. u samostanu benediktinaca sv. Siksta u Piacenzi. Među ostalim knjigama nalazila se tu i »Marci Maruli, Institutio bene vivendi. Ven. apud Franciscum Lucensem 1501«. ¹⁴

U zadnje vrijeme izneseno je mišljenje da bi *Institucija* izdana s nadnevkom 10. veljače 1506. godine u Veneciji, uzevši u obzir venecijanski način računanja, izišla

¹¹ Vat. Bib. CVL. br. 11281. str. 277v.

¹² Vat. Bib. CVL. br. 11272. str. 425r.

¹³ MILOŠ MILOŠEVIĆ, *Prilog Molba i dozvola za štampu »Institucije«, u: MOGUĆNOSTI*, br. 11-12/91. Također tiskano u: *Colloquia Maruliana I*, Split 1992. Ovdje donosim samo dio molbe koji je interesantan za naš rad. »Reverentemente supplica el fidelissimo de Vostra Sublimita padre Francesco de Consorti, cantor ne la chiesa de San Marco: Conzosia che esso supplicante, già gran tempo fa, cum sua industria, inzegno et arte habia dicet (?) cum non piccola fatica, immo cum gran spesa trovato le infrascripte opere di grandissima utilita, commodita et bene a tutti quelli che le opererano et che haverano desyderio virtuose et bene vivere. Le qual desideroso ad comune utilita de tutti et sua, stamparle, - riccore a Vostra Illusstrissima Signoria, ... Le opere de imprimer sono queste: Latini : Marco Marulo Spalatense: De institutione bene vivendi per exempla sanctorum, cum tute altre sue opere esemplarissime (?) nunquam impresse«. K tome navodi druga djela raznih autora.

¹⁴ Vat. Bib. CVL. br. 11269. str. 317r.

po rimskom računanju zapravo 10. veljače 1507.¹⁵ Međutim, postoje razlozi po kojima je knjiga objelodanjena doista još godine 1506, ali je za prvim dijelom istisaka slijedilo još jedno izdanje koje je završeno prvih mjeseci 1507, a iz pravnih pogodnosti nije se u kolofonu promijenio datum prvog izdanja. Ovdje bismo o tom pitanju ukratko, a opširniji rad o toj temi treba izići na drugom mjestu.¹⁶

U izdanju *Institucije* godine 1507. dodano je pismo čitaocima Jakova Grasolarija, u kojem iznosi da je na temelju rukopisa koji mu je poslao Marko Marulić neke očite pogreške ispravio.¹⁷ Na kraju tog izdanja iz godine 1507. nalazi se, uz počasnu pjesmu Franji de Consortibus, otisnut privilegij i druge pojedinosti.¹⁸ Što se tiče ovog izdanja, na kojem je radio Jakov Grasolarij, imamo potvrdu i u Marulićevu pismu od 4. travnja 1507. godine. Marulić piše svojem prijatelju: »U moje ime izrazi zahvalnost poštovanom svećeniku Franji Lučaninu! Poslao mi je na dar osam knjiga moga djelca koje je tiskano Tvojom brigom...«¹⁹ Pouzdano je utvrđeno da je ovo izdanje pripremio Jakov Grasolarij. Budući da je isključivo pravo na tiskanje Marulićeve *Institucije* imao Franjo de Consortibus, onda je razumljivo da su pravne norme zahtijevale, i obziri iziskivali, posebnu pažnju prema nositelju tih prava.

I stihovi koje je, vjerojatno, ispjevao Jakov Grosolarij u počast Franji de Consortibus, tiskani ispred pisma čitaocu Jakova Grasolarija, vjerojatno su iz sličnih pobuda bili znak pažnje prema de Consortibusu, jer se naglašeno hvali njegov trud i preciznost u izdavačkom poslu.²⁰

Kao da se i na taj način željela uputiti isprika Franji de Consortibus zbog pogrešaka napravljenih u izdanju iz 1506, o ispravljanju kojih govori Grasolarij u svom popratnom pismu.

Koliko mi je poznato, do sada se je na izdanje koje je pripremio Jakov Grasolarij jedino osvrnuo u svojoj dizertaciji dr. Srećko Diomartić.²¹ No kako je tada (1956) vladalo čvrsto uvjerenje da je to prvo izdanje, nije posvetio više pažnje pismu Jakova Grasolarija na kraju knjige.

¹⁵ Leo Košuta, *Novi dokumenti o djelima Marka Marulića*, u *Mogućnosti* br. 11-12 1991. Također u *Colloquia Maruliana I* Split 1992.

¹⁶ U Zborniku u čast fra Karlu Jurišiću, koji je u pripremi.

¹⁷ Marko Marulić, *Sedam pisama*, u: *Mogućnosti*, 11-12/91. Također i u *Colloquia Maruliana I*, Split 1992.

¹⁸ Marko Marulić, *De institutione ...*, Venezia, 1506. (1507). Primjerak istiska čuva se u Biblioteci franjevačkog konventualskog samostana sv. Apostola u Rimu. Ovdje srdačno zahvaljujem fra Janezu Kurbus za usluge prigodom fotokopiranja istog primjerka. U dotičnom primjerku nalazi se umetnut kratak tekst na francuskom jeziku koji govori o dva sasvim različita izdanja pod godinom 1506. Dotični tekst na francuskom pisan je vjerojatno početkom ovog stoljeća.

¹⁹ Marko Marulić, *Sedam pisama*, o.c. u bilj. 17. (Pisma na latinskom priredio, preveo i bilješkama popratio Branimir Glavičić.) Pisma je pronašao i objelodanio Miloš Milošević.

²⁰ »Lamp. Francisco Lucensi.

Qui te Lucensem dixit francisce locutus
 Crede mihi non est hic sine mente Deum
 Namque hec que tetre subiere pericula noctis
 Euolitant formis lucida scripta tuis.«

Cfr. Marko Marulić, *De institutione...* Venetijs 1506 (1507) Dodatak na trećoj stranici.

²¹ Srećko Diomartić, *Marcus Marulus, Spalatensis, eiusque doctrina ascetica*, 1946. (Rukopis na Gregorijani.)

Institucija je, dakle, u Veneciji izdana godine 1506. i 1507. I na jednom i drugom izdanju stavlja se da je izdavač Franjo de Consortibus. U Vatikanskim kodeksima ima potvrda da je postojalo izdanje: »Marcus Marullus Spoletensis benevivendi. Ven. 1507.«²² »Spoletensis« je, nema sumnje, greška umjesto »Spalatensis«.

Nalazi se pribilježeno i jedno izdanje godine 1508. U Mantovi, u samostanu benediktinaca, nalazilo se djelo: »Marcus Marulus De inst(itutione) bene vi(vendi) per Franciscum Lucen. 1508«.²³ Postoji i izdanje iz godine 1509. u Veneciji.²⁴ Našao sam također izdanje godine 1510: »Marcus Marulus Spalatensis de Institutione bene vivendi per exempla sanctorum. Venetijs apud Laurentium de Rosis Tervisinum 1510.«²⁵ Izdavač Lovro e Rosis izdao je, kako je poznato, i Marulićeve *Parabole*.

Kako je otprije poznato, *Institucija* je zatim izdana u Baselu godine 1513. i pet godina kasnije u Baselu 1518.²⁶ Za Marulićeve života posljednji je put *Institucija* izdana u Veneciji godine 1521.²⁷

Institucija je, prema tome, od kraja 15. stoljeća do godine 1524. bila objavljena u desetak izdanja na latinskom jeziku. Sve to upućuje na neobično velik interes talijanske i europske javnosti za ovo djelo, koje Marulić u svoj svojoj skromnosti naziva »opusculum« — djelce. Bilo je u to vrijeme pravi bestseller na tržištu. Njime je Marko već za života stekao neobično velik ugled; uživao je glas značajnog pisca i klasika koji je svoje darove intelektualne, duhovne i moralne uložio ne samo u korist sebi nego prvenstveno za pomoć i duhovnu potrebu drugih.

*

Na koncu još kao kuriozitet navodim da se tamo od godine 1567. do naših dana smatralo da je spjev (poema) »Davidias« izgubljen i propalo zauvijek, međutim govore izvori nedavno objavljeni, jedan je rukopis istoga epa godine 1586. postojao među knjigama fra Petra Tossiniano, franjevca konventualca.²⁸

²² Vat. Bib. CVL. br. 11278. str. 25v.

²³ Vat. Bib. CVL. br. 11320. str. 52v.

²⁴ Cfr. Mirko Tomasović, o.c. str. 1396. poziva se na razne autore u bilješci br. 4.

²⁵ Vat. Bib. CVL. br. 11292. str. 212v.

²⁶ Mirko Tomasović, o.c. str. 1395. Cfr. Josip Badalić, o.c. str. 321.

²⁷ »Marcus Marulus de institutione bene vivendi per exempla sanctorum Venetijs apud Alexandrum de Bindonis 1521.«. Cfr. *Vat. Bib. CVL.* 11273. str. 510v.

²⁸ Cfr. *Analecta Franciscana*, Vol. XI, Florentiae, 1970. (p. 168.)